

УДК 351:330.3: 37

Яровенко Т.С., к.е.н., доцент, доцент кафедри статистики, обліку та економічної інформатики Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара (Україна)

ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ОСВІТИ УКРАЇНИ ТА МЕХАНІЗМ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

На основі аналізу наукових та нормативно-правових джерел виявлено, що термін «інвестиційна політика у сфері освіти» є маловживаним у економічній науковій думці та практично не застосовується у законодавчих джерелах. У статті розглядаються концептуальні та методологічні засади формування інвестиційної політики у сфері освіти України. Обґрунтовано визначення цього поняття та його складові. Виявлено особливості поняття «державна інвестиційна політика у сфері освіти». Конкретизовано складові механізми реалізації інвестиційної політики у сфері освіти. Уточнено методологічні, методичні та операційні принципи формування й реалізації політики освітнього інвестування. Систематизовано загальні та спеціальні функції інвестиційної політики у сфері освіти. Досліджено тенденції державної інвестиційної політики, проблеми розробки ефективного механізму інвестування освіти в Україні. Визначені основні умови та чинники, необхідні для реалізації ефективною політики інвестування в освіту.

Ключові слова: *інвестиційна політика, сфера освіти, формування та реалізація, функції, принципи.*

Літ. 5.

Яровенко Т.С.

ИНВЕСТИЦИОННАЯ ПОЛИТИКА В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ И МЕХАНИЗМ ЕЕ РЕАЛИЗАЦИИ

На основе анализа научных и нормативно-правовых источников выявлено, что термин «инвестиционная политика в сфере образования» редко употребляется в экономической научной мысли и практически не применяется в законодательных источниках. В статье рассматриваются концептуальные и методологические основы формирования инвестиционной политики в сфере образования Украины. Обосновано определение этого понятия и его составляющие. Выявлены особенности понятия «государственная инвестиционная политика в сфере образования». Конкретизированы составляющие механизма реализации инвестиционной политики в сфере образования. Уточнены методологические, методические и операционные принципы формирования и реализации политики образовательного инвестирования. Систематизированы общие и специальные функции инвестиционной политики в сфере образования. Исследованы тенденции государственной инвестиционной политики, проблемы разработки эффективного механизма инвестирования образования в Украине. Определены основные условия и факторы, необходимые для реализации эффективной политики инвестирования в образование.

Ключевые слова: *инвестиционная политика, сфера образования, формирование и реализация, функции, принципы.*

Yarovenko T.

INVESTMENT POLICY IN THE EDUCATIONAL SPHERE OF UKRAINE AND ITS IMPLEMENTATION MECHANISMS

Based on the analysis of scientific and statutory sources it has been elaborated that the term ‘investment policy in educational sphere’ receives little use and coverage in the contemporary economic science and is practically not employed with legal sources. The article dwells upon conceptual and methodological foundations for the formation of investment policy in the educational sphere of Ukraine. The definition of the notion and its constituents is substantiated; the peculiarities of the notion of ‘state investment policy in educational sphere’ are defined. The paper goes on to specifying the aspects of the implementation mechanism for investment policy in educational sphere simultaneously outlining and precisng methodological, organizational and operational principles of formation and implementation of educational investment policy. The work systematizes general and special functions, principles of investment policy in the educational sphere. The trends of state investment policy, issues of developing an efficient mechanism for educational investment in Ukraine are investigated. The article further defines major conditions, prerequisites and elements required for the implementation of the effective investment police in educational sphere.

Key words: *investment policy, educational sphere, formation and implementation, functions, principles.*

Постановка проблеми. Як в світовій, так і в сфері освіти України все більшої актуальності набувають науково обґрунтовані, системно розроблені інвестиційні програми й проекти розвитку, що можуть бути реалізовані на практиці, дозволять підвищити рівень якості освітніх послуг й створити новий рівень освіченості суспільства. Вони повинні розроблятися у межах інвестиційної політики всіх рівнів сфери освіти на засадах системного наукового аналізу й прогнозування тенденцій розвитку національної й глобальної освітньої сфери; трансформацій у професійних областях знань; нових вимог до людського фактору, а також інших важливих для освіти процесів.

Нині в національній освітній системі склалися умови, які є сприятливими для її інвестиційного розвитку, зокрема, суспільне визнання необхідності освіти та зосередженість у вищих навчальних закладах наукового потенціалу, що може служити основою їх інноваційного розвитку.

Отже, на нашу думку, в сучасних умовах особлива роль має бути відведена дослідженню інвестиційної політики у сфері освіти, як специфічного напрямку управління з урахуванням її особливостей, та пошуку шляхів цілісного теоретичного й практичного відтворення цього напрямку інвестиційного менеджменту, як комплексної категорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретико-методологічних засад державної політики й регулювання у сфері освіти присвячено багато праць вітчизняних фахівців, зокрема, таких як: В. Андрющенко, Л. Антошкіна, Г. Атаманчук, В. Бакуменко, Л. Беззубко, В. Бобров, В. Дарманський, В. Дзоз, Д. Дзвінчук, О. Жабенко, В. Журавський, О. Зайченко, О. Іваницька, І. Каленюк, В. Князев, В. Козубняк, В. Кремень, В. Луговий, В. Лутай, В. Майбородай, С. Ніколаєнко, В. Огнів'юк, Н. Протасова та інших. Зазначені проблеми активно досліджують відомі в цій галузі зарубіжні науковці: А. Адамський, А. Бардашкєвич, П. Браун, І. Налєтова, Л. Палл, В. Полонський, О. Сморін, Ж. Халлак, В. Шкатулла та багато інших. Інвестиції як пріоритетний напрям державного управління у сфері освіти досліджували – Е. Водолажська, С. Останіна, М. Баран, С. Кузнєцова; інвестування у межах фінансово-економічного механізму функціонування закладів вищої освіти – В. Сафонова; проблеми залучення інвестицій в освіту – Л. Черватюк, Н. Ермашкєвич, Н. Щєликова, В. Майстер; інвестиції в контексті моніторингу якості освіти – О. Андрюшина, ефективність освітнього інвестування – М. Карпенко, І. Крутий, К. Кулєшов та інші.

Виділення невирішеної проблеми. Комплексність та масштабність сфери освіти, як суспільного феномену, аналіз окремих її сторін без усвідомлення внутрішніх взаємозв'язків призводить до фрагментування її досліджень. Більшість досліджень цих вчених розкривають проблеми управління освітою на різних рівнях освітньої системи та іноватики в педагогічному аспекті. Дослідження інвестиційної політики у сфері освіти практично не відображено у наукових працях, адже більшість з них торкаються питань пошуку та використання фінансових ресурсів, оптимізації фінансування освітніх закладів. При цьому не менш важливим є розгляд проблем та вдосконалення практики управління інвестиційною діяльністю у сфері освіти з точки зору забезпечення її інвестиційного розвитку.

Слід зазначити, що дотепер у економічній науковій думці та законодавчих джерелах не існує єдиної концепції інвестиційної політики в освітній сфері, а різноманітні дослідження акцентують увагу лише на її окремих аспектах. Крім того, питання комплексного системного управління інвестиційними ресурсами на різних рівнях господарювання сфери освіти, що передбачає взаємозв'язок освіти, науки, економіки та суспільства в цілому (як основного споживача кінцевого освітнього продукту) потребують подальших досліджень. Зважаючи на кількість публікацій та глибину досліджень, присвячених інвестиціям в освітню галузь, можна констатувати, що організаційно-економічний механізм освітнього інвестування недостатньо вивчений, а отримані результати потребують більш повної практичної апробації. Таким чином у системі управління освітою актуальним на сьогодні є формування комплексного підходу щодо розробки та реалізації системної й ефективної інвестиційної політики з метою забезпечення проголошеного прискореного інноваційного розвитку освіти в Україні.

Мета наукової статті. *Метою статті* є розробка концептуальних та методологічних засад формування інвестиційної політики у сфері освіти України: конкретизація складових механізму її реалізації; виявлення тенденцій державної інвестиційної політики й проблем розробки ефективного механізму інвестування освіти; визначення основних умов та чинників, необхідних для підвищення ефективності політики освітнього інвестування.

Результати дослідження. Досягнення успіху у інвестиційному розвитку освіти можливе лише в умовах ефективної інвестиційної політики, координації взаємодії всіх елементів інвестиційного механізму, поєднання структурних ланок, пошуку оптимального співвідношення між централізацією та децентралізацією в управлінні інвестиційними потоками. Слід зазначити, що особливості функціонування системи освіти зумовлюють застосування відповідних специфічних методів організації управління нею.

Переважає більшість закладів освіти знаходяться у державній та комунальній власності, лєвова частка їх витрат покриваються бюджетними різними рівнів й, деякою мірою, коштами, отриманими від реалізації платних послуг й іншої діяльності.

Отже, роль держави у визначенні напрямів інвестиційного розвитку сфери освіти залишається вирішальною. Державне регулювання інвестуванням у цій сфері, зазвичай, полягає у виділенні певної суми бюджетних коштів, що повинні покривати інвестиційні витрати, та контролі за їх використанням. Бюджетне інвестування, як метод державного регулювання системи освіти, серед методів економічного, правового, організаційного впливу є найбільш дієвим важелем (регулятором) впливу як і на окрему освітню установу, так на всю галузь в цілому. Тому одним із першочергових завдань є забезпечення ефективної державної інвестиційної політики у сфері освіти, зокрема, щодо використання інвестиційних ресурсів, які має в розпорядженні конкретний навчальний заклад, як суб'єкт економічної діяльності.

Подальший розвиток національної сфери освіти в умовах XXI сторіччя не можливий за умов жорсткого адміністративного, бюрократичного менеджменту. Світовий досвід переконує у необхідності посилення незалежності освітніх установ з метою підвищення можливості їх адаптації до кризових явищ світового та національного масштабів.

Враховуючи основні завдання й сучасні вимоги до інвестиційної політики у сфері освіти вона, на наш погляд, повинна поєднувати елементи демократичного державного втручання та ринкової саморегуляції самої освітньої системи, що властиве сучасній соціально-орієнтованій економіці.

При цьому регулююча роль держави щодо інвестиційних процесів у освітній сфері повинна зберігатися, що є запорукою високої якості освіти за рахунок сучасних світових освітніх стандартів.

Державне управління інвестиційною діяльністю в галузі освіти можна визначити як підзаконну, виконавчу та розпорядчу діяльність відповідних органів виконавчої влади щодо здійснення покладених на них функцій управління, які є необхідними для забезпечення інвестиційного розвитку цієї сфери.

Таким чином, на наш погляд, державна інвестиційна політика у сфері освіти – це форми, завдання та зміст діяльності державних інститутів (в т.ч. органів місцевого самоврядування) із законодавчого, фінансового, організаційного забезпечення інвестиційного розвитку сфери освіти. При цьому, інвестиційний розвиток сфери освіти – це незворотній циклічний процес переходу від одного якісного стану інвестиційної діяльності у сфері освіти до іншого за рахунок систематичних змін (джерел її фінансування, способів, механізмів й підходів залучення та використання інвестиційних ресурсів) у просторі та часі під впливом зовнішніх (зокрема, інвестиційна політика) і внутрішніх факторів відповідно до визначеної мети.

Вона є складовою (підсистемою) загальнодержавної освітньої політики, яка включає сукупність визначеної системи цілей, завдань, принципів, програм та основних напрямів діяльності органів управління освітою, спрямованих на організацію науково-методичного і впроваджувального супроводу стратегії розвитку освіти [1, с. 23].

Отже, на нашу думку, з позицій системного підходу державна інвестиційна освітня політика є цілісною, відкритою системою з ієрархічною підпорядкованістю та узгодженістю централізованого управління, яка базується на механізмах і стимулах, що впливають на поведінку навчальних закладів, примушуючи їх нести відповідальність за результати своєї діяльності, зокрема, за введення в експлуатацію об'єктів капітального будівництва, поліпшення навчально-матеріальної бази та якості наданих освітніх послуг в цілому.

Реалізація інвестиційної освітньої політики забезпечується відповідною нормативно-правовою базою, створенням підходів та механізмів інвестування, їх впровадженням й освоєнням освітньою спільнотою.

Провідний фахівець В. Сафонова, яка приділяє увагу особливостям інвестування у вищій освіті, під «механізмом процесу інвестування» розуміє стійку систему взаємодії між джерелами, інструментами і характером впливу на об'єкт інвестицій, направлену на організацію, управління і регулювання інвестуванням з метою підвищення якості підготовки фахівців [2, с. 100].

Але, на нашу думку, цей механізм необхідно розглядати дещо ширше, адже він потребує як уточнення окремих складових, так і більш повного відображення взаємозв'язку із поняттям «інвестиційної політики», яка має більш практичне застосування.

Серед здобутків фахівців з питань інвестування у сфері освіти доцільно виділити механізм інвестування вищої освіти, розроблений Т. Зеленською на засадах організаційно-економічного підходу. В ньому виділено[3]:

– економічну функцію, яка складається з аналізу інвестиційного клімату інвестора, інвестиційного потенціалу ВУЗу, оцінки ефективності функціонування ВУЗу, вибору форми інвестування та пріоритетних напрямків інвестицій;

– функцію управління, яка полягає у формуванні інвестиційної політики, управлінні грошовими потоками, формуванні еталонних показників (нормативів) за напрямками функціонування ВУЗу та управління ресурсами ВУЗу;

– функцію контролінгу, що включає: прийняття управлінських рішень, моніторинг рівня функціонування ВУЗу, виявлення неефективних напрямків діяльності ВУЗу, видачу рекомендацій по підвищенню ефективності використання інвестицій.

Така структура механізму не є достатньо обґрунтованою та потребує певного перегляду з позиції залучених елементів та зв'язків між ними. Наприклад, «контролінг» доцільно розглядати у межах складової «управління»; складова «аналіз інвестиційного клімату інвестора» повинна включати аналіз інвестиційного клімату не тільки з боку інвестора, а й з боку освітньої установи, загальнодержавних та регіональних органів управління освітою; «вибір форми інвестування та пріоритетних його напрямів» – скоріше «організаційна», ніж «економічна» функція; «управління ресурсами» включає «управління грошовими потоками», адже мова йде про фінансові ресурси ВНЗ; «формуванні еталонних показників (нормативів) за напрямками функціонування ВУЗу» повинно здійснюватись у межах розробки системи «моніторингу рівня функціонування»; «виявлення неефективних напрямків діяльності ВУЗу та видача рекомендацій по підвищенню ефективності використання інвестицій» скоріше «функція управління», а ніж «контролінгу», тощо. Крім того, у запропонованому підході інвестиційні потоки на загальнодержавному та регіональному рівнях, що є вираженням інвестиційних проектів та програм, не розглядається. Відображена «послідовність дій» у межах цього механізму (прогнозування і планування, вибір здійснення стратегії, здійснення оперативної діяльності, вибір управлінських дій) також не включає усіх аспектів процесу інвестування, а отже потребує уточнення й удосконалення.

Таким чином, основою інвестиційного розвитку сфери освіти є удосконалення організаційно-економічного механізму реалізації інвестиційної політики, який за умов подальшої інтеграції України у світове освітнє співтовариство повинен бути гнучким та володіти арсеналом коротко-, середньо- й довгострокових регуляторів інвестиційних потоків на різних рівнях системи освіти.

Не зважаючи на недосконалість фінансово-економічних механізмів й законодавчої бази регулювання взаємовідносин учасників освітнього процесу з приводу інвестування подальший інвестиційний розвиток вітчизняної освітньої сфери можливий лише за рахунок створення комплексного інвестиційного механізму, що об'єднує суб'єктів системи освіти на всіх її рівнях. В його структурі, на нашу думку, доцільно виділити наступні складові: державне регулювання інвестиційних процесів на загальнодержавному та регіональному рівнях (реалізація загальнодержавної та регіональної інвестиційної політики); інвестиційне саморегулювання закладів освіти (реалізація інвестиційної політики окремих освітніх установ); регулювання з боку громадських організацій та інвестиційне саморегулювання на рівні певних осіб, які здобувають освіту (політика щодо інвестування на рівні фактичних та потенційних інвесторів).

Такий механізм є складним (комплексним) і включає в себе декілька самостійних механізмів й підсистем, що мають свій специфічний зміст, функції та набір засобів. Зазначимо, що досліджуваний механізм, як система, реалізується через конкретні методи, важелі й інструменти впливу з відповідним правовим, інформаційним, нормативним та фінансовим забезпеченням. Для вивчення функціонування механізму реалізації інвестиційної політики у сфері освіти доцільно виділити його основоположні складові:

- теоретико-концептуальний блок, який містить: мету, завдання, принципи, функції, етапи та напрями інвестиційної політики;
- організаційний блок, що складається з рівнів інвестиційної політики та відповідних до них – об'єктів та суб'єктів (органів управління);
- методологічний блок, який містить: форми, стратегії, методи, важелі, інструменти, регулятори інвестиційних процесів;
- функціональний блок, включає: чинники реалізації інвестиційної політики – фактори впливу внутрішнього та зовнішнього середовища, підсистеми її забезпечення та обмеження;
- результативний блок: результат реалізації інвестиційної політики, систему моніторингу ефективності та розробку шляхів її вдосконалення.

Щодо принципів формування та реалізації інвестиційної політики в освіті, то це об'єктивні закономірності ефективної організації та здійснення функцій управління, направлених на забезпечення ефективного залучення та використання освітніх інвестицій. Наведені у працях, Б. Губського, А. Пересади, Т. Майорової, В. Федоренко, М. Денисенка, О. Ястремської, Л. Гриценко та інших, принципи формування інвестиційної політики дають змогу реалізовувати її на різних рівнях, проте вони не охоплюють усіх аспектів, які б мав враховувати організаційно-економічний механізм реалізації інвестиційної політики у сфері освіти. Так, в основу процесу інвестування сфери вищої освіти В. Сафонова покладає наступні принципи: правові; організаційно-економічні; наукові (методологічні, методичні, операційні) [2, с.103]. На нашу думку, «правові та організаційно-економічні» теж можуть містити методологічні, методичні, операційні аспекти.

Тому з метою розробки такого механізму, а також комплексності та системності його практичного застосування, всі принципи доцільно поділити на три групи: методологічні, які властиві для всіх сфер управління (загальні, що забезпечують раціональність оцінювання та не залежать від специфіки навчального закладу, регіону, тощо), методичні (що мають функціональне призначення) та операційні (спрощують процедуру і забезпечують точність). При чому на основі методологічних розвиваються

методичні принципи, а на основі останніх – операційні. Операційні принципи полегшують процес моніторингу з інформаційно-обчислювального погляду, це: моделювання, вибір раціональної форми подачі, комп'ютерна підтримка, організація інтерактивного режиму тощо.

Особливе місце у механізмі оцінювання необхідно приділяти принципам:

– «комплексності», який полягає у розгляді процесу реалізації інвестиційної політики та її моніторингу із різноманітними фазами здійснення, стадіями оцінювання, аспектами та етапами, зокрема, врахуванням інвестиційної привабливості, тощо;

– «системності», що полягає у цільовому об'єднанні всіх елементів в єдину, спрямовану на вирішення конкретної мети систему, урахуванні впливу складної соціально-економічної системи, до якої входить навчальний заклад, із внутрішніми, зовнішніми та синергетичними ефектами.

Здійснення принципу «комплексності» забезпечується реалізацією положень системного моделювання економічних явищ (у нашому випадку – інвестування). Це сукупність моделей, методів, нормативів та програм, що забезпечують реалізацію інвестиційної політики у сфері освіти, визначення резервів підвищення її ефективності та перспектив тощо.

Крім того, повідними принципами є «стратегічний розвиток» – вирішення довгострокових, а не лише поточних, завдань; «збалансованість» – забезпечення комплексного здійснення інвестиційної діяльності в складі загальнодержавної та регіональної освітньої політики, збалансованість управлінських дій з ресурсними можливостями регіонів, навчальних закладів, тощо.

Розглянуті принципи становлять цілісний підхід до механізму формування та реалізації інвестиційної політики у сфері освіти.

Принципи освітньої інвестиційної політики вирізняються найбільшою статичністю, а їх зміна, як правило, є наслідком зміни політичного курсу чи серйозного реформування.

Функції інвестиційної політики у сфері освіти необхідно розглядати як об'єктивно обумовлені дії, види, напрямки діяльності суб'єкта по відношенню до об'єкта, що характеризують зміст управлінської діяльності. Їх виконання покладено на суб'єктів відповідно до рівнів освітньої сфери. Отже, вони є складовою частиною виконавчо-розпорядчої діяльності суб'єктів інвестування (загальнодержавних або регіональних органів виконавчої влади (їх посадових осіб), навчальних закладів, інвесторів, тощо), що здійснюються від імені держави (регіональних органів влади, навчального закладу, тощо) з метою реалізації її завдань в освітній сфері.

У процесі реалізації інвестиційної освітньої політики здійснюються різноманітні за своїм змістом та призначенням функції, які можна об'єднати у групи загальних та спеціальних функцій. Загальні функції інвестиційної політики у сфері освіти містять:

– поточний моніторинг, аналіз результатів й ефективності впровадження інвестицій;

– моделювання й прогнозування інвестиційних процесів із визначення можливих наслідків інвестування;

– розробку кількісних та якісних планових показників інвестиційних процесів на певний період, визначення обсягів залучення інвестицій, встановлення переліку пріоритетних напрямів, об'єктів та інших параметрів інвестування;

– організаційну діяльність щодо побудови й вдосконаленню інвестиційної діяльності, втілення управлінських рішень в рамках інвестування (створення, ліквідації та реорганізації суб'єктів управління, встановлення та реалізації їх функцій, прав та обов'язків, визначення їх структури, співвідношення повноважень, результатів і відповідальності і т. д.), створення нормативно-правової бази;

– керівництво: направлення інвестиційної діяльності, поведінки об'єкту управління з метою досягнення запланованих результатів;

– координацію: узгодження дії суб'єктів інвестування при досягненні спільних цілей, наприклад, по залученню та використанню інвестицій;

– контроль: визначення ступеню відповідності функціонування об'єктів інвестування прийнятим управлінським рішенням, виявлення впливу органів державного управління та інших суб'єктів на процес інвестування.

До спеціальних функцій по залученню та використанню інвестицій слід віднести:

– формування політики щодо залучення та використання інвестицій;

– розподіл обов'язків між суб'єктами управління;

– розробку системи мотивації інвестування на різних рівнях;

– участь у міжнародному економічному співробітництві з метою залучення іноземних інвестицій;

– визначення пріоритетних інвестиційних напрямків на ринку об'єктів інвестування;

– здійснення обліку інформації стосовно джерел інвестицій, потреб у їх залученні, напрямів та ефективності використання;

– створення сприятливих умов для діяльності інвесторів на території України;

- організацію експертизи та конкурсного відбору інвестиційних проектів і програм, пошук їх виконавців;
- організацію збору, вивчення й узагальнення пропозицій суб'єктів інвестиційної діяльності щодо надання та отримання інвестицій, ведення обліку заявок інвесторів та реципієнтів на участь в інвестиційних проектах і програмах;
- здійснення реєстрації інвестиційних проектів і програм;
- надання інвесторам пільг відповідно до національного законодавства та міжнародних угод;
- створення системи інформаційного супроводу проектів і програм, зокрема, міжнародного інвестиційного співробітництва,
- сприяння формуванню інфраструктури для забезпечення інвестиційної сфери міжнародного співробітництва в Україні;
- організацію фінансування інвестиційних витрат;
- моніторинг ефективності інвестиційних проектів і програм, надання довідок, ведення звітності;
- контроль за ефективністю використання інвестицій, за виконанням суб'єктами інвестиційної діяльності вимог законодавства України та зобов'язань за міжнародними договорами;
- реалізацію стимулів, спрямованих на ефективне використання інвестиційного капіталу, тощо.

Збільшення фінансування освітньої сфери як з боку держави, так і з боку приватного сектору відмічаються у переважній більшості розвинених країн [4]. При цьому частка державних витрат у відносному вираженні скорочується не через відсутність фінансових ресурсів (дефіцит бюджетів, падіння ВВП), а у зв'язку із реформуванням національних систем освіти більшості розвинених країн, яке спрямоване на пошук оптимального співвідношення державного і приватного фінансування освіти. Таке обгрунтоване співвідношення надасть можливість підвищити ефективність використання інвестиційних ресурсів, спрямовуватиме їх у пріоритетні напрями інноваційного розвитку освіти. Що в свою чергу свідчить про «неоліберальний механізм інвестування» – надання освітнім установам більшої інвестиційної свободи у питаннях: залучення приватних інвестицій, диверсифікації позабюджетних джерел фінансування, автономії у фінансовій (в т.ч. інвестиційній) сфері, формуванні інвестиційної політики, тощо.

Слід наголосити на важливості черговості кроків у політиці інвестування сфери освіти: в західній практиці підвищення конкурентоспроможності освітніх закладів і якості освіти, залучення альтернативних каналів її фінансування передують зменшенню обсягів фінансової державної підтримки. Отже, освітні установи позбавляються «бюджетного фінансування» лише за умов можливості їх самофінансування та конкурентоспроможності, крім того, певна частка фінансової допомоги (уряду, місцевих органів влади) все ж таки зберігається. Згідно із сценарієм в Україні ці дії здійснюються непослідовно: скорочення бюджетної інвестиційної підтримки вимушує навчальні заклади здійснювати самостійний пошук коштів заради «виживання», при цьому підвищення їх конкурентоспроможності і якості освіти виглядає як нормативна вимога, ніж результат інвестиційного розвитку.

Сфера державного регулювання інвестицій в освіті України й досі є недосконалою та потребує якісної перебудови на засадах застосування сучасного інструментарію, методів і концепцій інвестиційного менеджменту. Значна частина проблем системи освіти спричинена економічними й політичними кризами, неспроможністю органів управління вчасно приймати ефективні рішення, реагувати на зміни в суспільстві, щоб адаптувати систему освіти до нових викликів сучасності.

Відсутність обгрунтованих підходів щодо реалізації інвестиційної політики на практиці, зокрема, державної, спричиняє невизначеність статусу інвестора, не виконання вимог законодавства щодо інвестування та зниження мотивації змінення інвестицій у сферу освіти.

Не можливо не погодитись з думкою В. Сафонові, що система інвестування освіти в умовах нестачі бюджетних коштів, представляється неефективною за рядом напрямів [2, с.89]: розподіл бюджетних коштів по статтях бюджетної класифікації і дотримання принципу їх цільового використання не дозволяє здійснювати маневрування ресурсами залежно від конкретних умов; посилення контролю за витратами бюджетних коштів переростає в необхідність обгрунтування перед фінансовими органами доцільності кожної трати цих коштів, що зводить нанівець законодавчо встановлену автономію і самостійність освітніх установ; існуюча структура фінансових органів містить безліч проміжних ланок, що уповільнюють рух фінансових потоків.

В даний час сфера освіти України знаходиться у кризовому становищі та потребує модернізації відповідно до міжнародних стандартів.

Принциповими особливостями й позитивним моментом освітньої політики в Україні у напрямі інвестиційного забезпечення в останні роки стають: пріоритетність фінансування системи освіти та визнання її сферою національних інтересів. Але нестача бюджетного фінансування інвестиційних видатків на фоні низького недостатнього рівня залучення позабюджетних джерел інвестицій у ринкових умовах стримують формування сприятливих економічних умов для ефективного розвитку вітчизняної

сфери освіти. Інвестиційні ресурси, необхідні для прискореного інноваційного розвитку освіти, виділяються із державного та регіональних бюджетів за залишковим принципом, їх фактичні обсяги значно скорочуються, як і частка витрат на освіту у складі національного доходу.

Монополізм державного регулювання інвестиційними процесами в освіті спричиняє невідповідність, непрозорість і невідповідальність за залучення й використання інвестицій. Але протидії цьому на рівні громадськості, приватного сектора, окремих навчальних установ, інвесторів наразі немає.

Так, наприклад, у сфері недержавних навчальних закладів створені такі відомі громадські організації, як Асоціація навчальних закладів України недержавної форми власності та Конфедерація недержавних вищих навчальних закладів, які не стали центром консолідації недержавного сектора вищої освіти [5, с.333-334].

Основною особливістю інвестиційної політики у сфері освіти є те, що вона не здатна надати миттєвий результат від вкладення інвестиційних коштів. Складність моніторингу результативності системи освіти та ефективності її інвестування, як і освітньої політики в цілому, полягає в тому, що їхні соціальні та економічні наслідки виявляються через тривалий термін.

В. Сафонова в межах дослідження інвестування у сфері вищої освіти [2, с.90-103] виділяє наступні інвестиційні моделі, що можуть бути застосовані й для інших рівнів системи освіти України.

Перша модель – поступове нарощування обсягів коштів, що виділяються з бюджетів різних рівнів, та повернення (за 10–15 років) до повного державного забезпечення освіти. Ця модель не може бути втілена у сучасних кризових умовах – тотальної економії бюджетних коштів, падіння обсягів ВВП, зниження промислового виробництва, наявності дефіциту фінансування поточних витрат, не кажучи вже про інвестиційні.

Друга модель – введення державних кредитів, що було втілено у межах фінансування вищої освіти, але не принесло відчутних результатів. Відсутність ефективності такого заходу спричинили низький рівень заробітної плати випускників, проблеми їх працевлаштування, інфляційний вплив, що ставить під загрозу повернення бюджету держави кредитних коштів протягом 5–10 років.

Третя модель – організація системи приватних фондів для фінансування витрат (система грантів) не набула поширення, адже необхідні законодавчі податкові пільги для інвесторів та правові засади діяльності таких фондів так і не було розроблено.

Четверта модель – комбінована державна система, яка передбачає компенсацію певного обсягу поточних витрат з вибірковою (конкурсною) підтримкою розвитку конкретних закладів через державні цільові програми. Але й ця модель не може бути втіленою через хронічний дефіцит державних коштів, високий рівень корумпованості й суб'єктивності прийняття управлінських рішень щодо їх розподілу, відсутність механізмів відбору об'єктів інвестування.

Таким чином, більшість з розроблених та впроваджених заходів інвестиційної політики й до сьогодні не досягли повного втілення, а ефективність інвестування у сфері освіти й досі залишається під сумнівом. Нині керівництво навчальних закладів в умовах реального дефіциту поточного фінансування вимушене знаходити додаткові кошти за рахунок позабюджетної діяльності й спонсорської допомоги.

Також для покращання інвестиційною привабливості сфери освіти, на нашу думку, потрібно перш за все вдосконалити систему управління інвестиційною діяльністю цієї сфери (поліпшити умови інвестиційного клімату країни та регіонів, гарантувати переваги для інвесторів) та модернізувати її фінансово-економічний механізм в контексті євроінтеграції.

Крім того, необхідна розробка довгострокової стратегії стимулювання залучення освітніх інвестицій, що повинна бути закріплена в економічній політиці всіх рівнів освітньої сфери та відповідати сучасним ринковим умовам.

Основним напрямом реформування інвестиційної діяльності в освіті повинна стати подальша демократизація управління інвестиціями: розширення прав і повноважень регіонів й навчальних закладів щодо впровадження інвестицій, підвищення прозорості, ефективності і контролю за використанням засобів, удосконалення їх структури, вирішення кадрових питань, організація виробничої та комерційної діяльності, міжнародної співпраці і т.д. Але вона повинна поєднуватися з єдиними державними вимогами, освітніми стандартами з заохочення вітчизняних та закордонних інвесторів до участі у розвитку освіти в Україні.

Ще одним центральним напрямом, що забезпечить вихід галузі освіти з кризового стану, є децентралізація управління інвестиціями – розширення інвестиційної автономії навчальних закладів, посилення взаємозв'язку між навчальними закладами та іншими суб'єктами господарювання.

Обов'язковою умовою забезпечення стійкого фінансово-економічного становища навчальних закладів є удосконалення законодавчої бази інвестиційної діяльності у сфері освіти, яке полягає у відзначенні її особливих умов у відповідному законодавчому полі, зокрема, внесення відповідних поправок до існуючих законодавчих актів. Зокрема, у межах цього є розробка та затвердження на законодавчому рівні методики визначення пріоритетності інвестиційних напрямів, що можуть фінансувати заходи, необхідних для нормального поточного функціонування, та більш пріоритетні –

інноваційні, що забезпечать розвиток суб'єктів освітньої сфери та освіти в цілому.

Задля більш ефективного використання наявних фінансових ресурсів необхідно також здійснити модернізацію й систематизацію організаційно-економічних підходів щодо їх розподілу, які забезпечать збільшення частки фінансування за рахунок відповідних бюджетів в першу чергу тих напрямів, які є визначальними для потреб інноваційного розвитку освіти в цілому.

Крім того, необхідна розробка довгострокової стратегії стимулювання залучення освітніх інвестицій, що повинна бути закріплена в державній економічній політиці та відповідати сучасним умовам міжнародного і європейського освітніх просторів.

Важливу роль у стимулюванні інвестиційної діяльності освітніх закладів відіграють фінансові методи, тобто прямі субсидії на повне або часткове покриття капіталовкладень (інвестиційного проекту); субсидована позика, гарантування позики, державне страхування за пільговими ставками; покриття збитків від коливань валютного курсу, знецінення валюти, некомерційних ризиків (експропріація, політичні заворушення).

Досить суттєвим для ефективного стимулювання інвестування є допомога в пошуках ресурсів на фінансування, втілення та управління проектом; надання інформації про освітній ринок, допомога у навчанні і перенавчанні персоналу; укладання преференційних урядових контрактів; ефективне використання основних джерел залучення позабюджетних коштів і законодавче декларування; тощо.

Заходи щодо регулювання та підвищення результативності діяльності іноземних інвесторів охоплюють законодавчо закріплені елементи, серед яких: права на участь інвестора у власності; вимоги до результатів діяльності освітніх установ; регулювання репатріації прибутку, дивідендів та інших доходів, отриманих від інвестування в освіту; система інвестиційних пільг та гарантій; інформаційне забезпечення й підтримка.

Прийняття відповідних рішень щодо врегулювання інвестиційних відносин в освітній діяльності на рівні освітньої сфери в цілому, регіональних освітніх систем, окремих підсистем системи освіти (дошкільної, середньої, професійно-технічної, вищої, післядипломної), певних навчальних закладів дозволить: створити реальний механізм освітнього інвестування; мобілізувати кошти з різних джерел; поширити практику співзасновництва і багатоканального фінансування установ освіти; перейти до конкурентних і контрактних механізмів інвестування; оптимізувати бюджетні кошти, що направляються на фінансування освіти, ресурси навчальних закладів й осіб, що здобувають освіту; підвищити ефективність використання інвестицій за рахунок їх концентрації у найбільш перспективних напрямках; перейти на гнучкі ринкові умови інвестування освіти; залучити банківські установи до вкладення вільних коштів в освітній капітал суспільства; усунути передумови для вчинення корупційних дій, пов'язаних з розподілом бюджетних коштів; розширити можливості отримання якісної освіти на контрактній основі, тощо.

Процес інвестиційного розвитку сфери освіти на її різних рівнях є складним і потребує більш обґрунтованого співставлення результатів моніторингу існуючого стану, прогнозів розвитку, наявних і перспективних (потенціальних) інвестиційних ресурсів. Такий підхід надасть змогу розробити систему конструктивних заходів щодо впровадження багатоваріантної інвестиційної політики в освітній галузі України.

Висновки та пропозиції. Таким чином, судячи з вище зазначеного інвестиційна політика у сфері освіти України та механізм її реалізації є актуальним та повинен стати пріоритетним напрямом наукових досліджень. Його визначення, поелементна розробка й конкретизація повинна бути здійснена на рівні нормативно-правового забезпечення сфери освіти України, відображена у документах стратегічного характеру (доктринах, концепціях, стратегіях, програмах проектах розвитку). Вирішення концептуальних й методологічних проблем інвестиційного розвитку національної освітньої сфери надасть можливість виходу освітніх установ з кризового стану, їх виживання у політично та економічно складний час.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є розробка інвестиційного механізму на різних рівнях системи освіти України, який носиме не декларативний, а практичний характер та може бути впроваджений в нинішніх умовах господарювання з урахуванням сучасних тенденцій та вимог.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Красняков Є. Державна освітня політика: сутність поняття, системність, історико-політичні аспекти / Є. Красняков // Віче. – 2011. – № 20 (305). – С. 21-23.
2. Сафонова В. Є. Розробка дієвого механізму процесу інвестування вищої освіти – важлива умова інноваційного розвитку держави і суспільства / В. Є. Сафонова // Теорії мікро-макроекономіки: зб. наук. пр. Академії муніципального управління. – К., 2010. – Вип. 34. – С. 88-104.
3. Зеленская Т.В. Институциональные аспекты формирования инвестиционных механизмов на современном этапе: монография / Т.В. Зеленская. – Красноярск : Сиб. аэрокосм. акад., 2001.–200с.

4. European Commission. Eurostat. Education and training [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&rcode=tps00158&plugin=1>

5. Каленюк І.С. Стратегічні аспекти розвитку освіти / І.С. Каленюк // Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації : Монографія / [Д. Г. Лук'яненко, О. Г. Білорус, В. К. Євдокименко, Б. В. Губський, Т.Т. Ковальчук]; під ред. Д. Г. Лук'яненко. – К. : КНЕУ, 2001. – С.333-356.